Nagy Katalin

Kulturális útvonalak Svájcban – egy rendszer, ami működik

A kulturális útvonalak kialakítása a térségi turizmusfejlesztés innovatív eszköze lehet, amennyiben a komplexitásra, versenyképességre és fenntarthatóságra törekszik. Hazánkban és régiónkban is több kezdeményezéssel találkozhatunk, melyek valamilyen okból azonban (legtöbbször a források és megfelelő szervezeti keretek hiányában) hosszú távon nem működőképesek. Ez a tanulmány egy olyan rendszert mutat be, mely megfontolt tervezésen, tudományos kutatáson, innováción és partnerségen épült fel, jelentős versenyelőnyt biztosít, és nem utolsó sorban a tudomány és a turizmus összefonódásának szép példája.

Kulcsszavak: kulturális útvonalak, tematikus utak, turisztikai innováció, együttműködés
JEL-kód: L83, O14, O31

Bevezetés – az innovációk szükségessége

Kétségtelen, hogy a turizmus globális világában a versenyképesség és a fejlődés motorja az innováció. Már Schumpeter (1934) óta tudjuk, hogy az innováció valamennyi formája fellelhető a turizmusban is: (1) új termékek vagy szolgáltatások, (2) új fejlesztési folyamatok, (3) új piacok, (4) új partnerek és (5) új szervezeti formák. Más részről azonban az innováció szinte teljes hiányával szembesülünk: ennek oka, hogy a turizmus szolgáltatói főként kis és közepes vállalkozások, vagy éppen magánszemélyek, akiknél nem jelennek meg a nagyvállalatokra jellemző, saját kutató és fejlesztő részlegek tevékenységei. Így az ágazat innovativitásának fejlesztése érdekében egyetlen járható út marad – az összefogás, együttműködés.

A turisztikai innovációk legismertebb tipológiája Weiermair-től származik, aki szerint a turisztikai innovációk lényege, hogy új cél – eszköz kombinációkat, a piac illetve a vállalkozás számára új problémamegoldásokat alakítsanak ki, melyek lehetséges formái (Weiermair 2004):

- *szerves innovációk,* melyek a meglévő kompetenciákra, a meglévő kapcsolatokra, kooperációkra épülnek,
- *rés-innovációk*, melyek a meglévő kompetenciák új, koncentrált kooperációs formákat jelentenek,
- *szervezeti innovációk*, melyek új együttműködések, kooperációk kialakítását jelentik, de meglévő kompetenciák nélkül,
- *forradalmi innovációk,* melyek meglévő kapcsolatokra, új kompetenciák kialakítására törekszenek.

Mivel az új termék innovációk könnyen másolhatók, illetve adaptálhatók, a folyamat innovációk és a minőségi fejlesztések válnak egyre fontosabbá. A turizmusban megvalósuló innovációk nem szűkíthetők le egyéni innovációs teljesítményekre, hanem valamilyen *együttműködés eredményei*, melyben megtalálható az egyéni vállalkozói szint (szolgáltatók, érdekeltek, érintettek, vállalkozások, alkalmazottak, fogyasztók, cégek, vagy akár nagyobb vállalatok is) és a közösségi szint (turisztikai hivatalok, marketing szervezetek, helyi és regionális önkormányzatok) is. Utóbbiak határozzák meg azt a gazdasági, társadalmi, környezeti, szabályozási, szervezeti és egyéb tényezőket, melyek hatással vannak a turizmus fejlődésére, másrészt pedig annak környezeti elemeit biztosítják. Mindezek menedzselése bír a legnagyobb hatással az innovációs folyamatra, mely tevékenység leginkább a klaszterek menedzseléséhez hasonlítható. Ha a turizmus élményközpontúságát tekintjük, akkor elfogadható, hogy az innováció sokkal inkább egy folyamat eredménye, mint az egyes vállalkozók vagy szolgáltatók kreativitásának gyümölcse.

Az OECD 2003-as luganói konferenciájának egyik megállapítása, hogy a turisztikai innovációk többé nem az óriási lépéseket jelentik, sokkal inkább apró lépések sorozata, melyek eredménye egy, a fejlődésben való nagy ugrás.

Turisztikai innovációk

Jelen esettanulmánynak nem célja, hogy átfogó képet adjon a turisztikai innovációk széles szakirodalmáról, a különböző elméletekről és modellekről. Azt az egyet szeretném kiemelni, mely legjobban szemlélteti azt az innovációs alapot, melyen a Svájci Kulturális Útvonalak hálózatát sikerült felépíteni.

Az innovációt több oldalról is megközelíthetjük: elemezhetjük piaci, desztinációs vagy erőforrás alapon. Esetünkhöz leginkább az erőforrás alapú megközelítés párosítható, ahol nem csupán a rendelkezésre álló humán, hanem természeti és kulturális erőforrások hasznosítása is példa értékű.

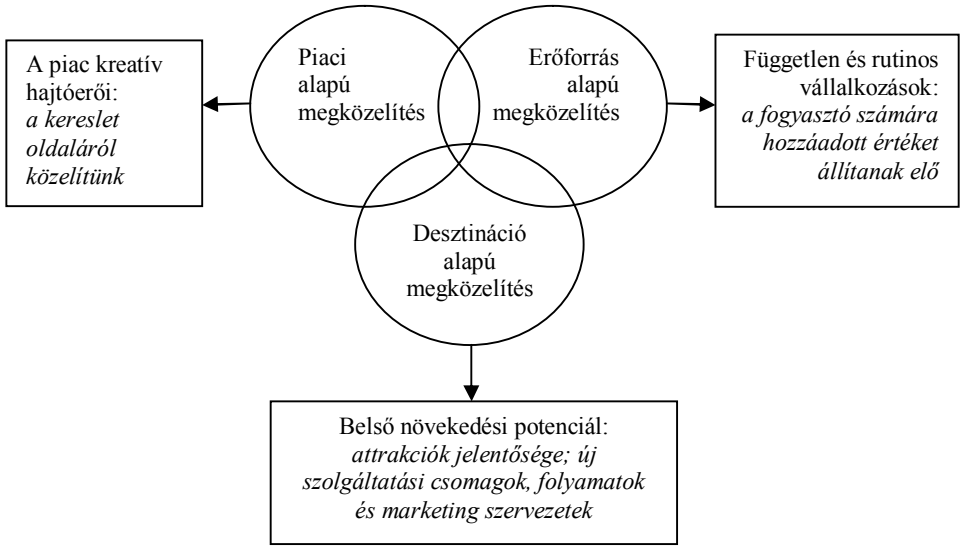

1. ábra: Innovációs megközelítési módok
Forrás: Innovation in Tourism (Koch, 2004, in Keller 2005)

Svájci Kulturális Útvonalak

A svájci innovációs miliő

Bár számos OECD tagország foglalkozott (és teszi azt most is) a turisztikai vállalkozások innovációs folyamataival, csupán alig néhány dolgozott ki speciális programot ennek támogatására.

A svájci kormány felismerte a jelentőségét és támogatja a kis- és közepes vállalkozások innovációs képességét a turizmus szektorban, mely hozzájárulhat az ország turizmusának megújulásához. Ennek érdekében a Gazdasági Államtitkárság (SECO) speciális szabályozó és pénzügyi eszközrendszert dolgozott ki, mely 1997 októberétől működik. Svájcban a turizmus a gazdasági növekedés és foglalkoztatás egyik alappillére. A szövetségi program a turisztikai innovációkat és együttműködéseket támogatja, *INNOTOUR* néven. Az innovatív turisztikai projekteket megvalósítók pénzügyi támogatást igényelhetnek az államtól, amennyiben megfelelnek az alábbi követelményeknek:

- eredeti innováció valósul meg,
- a turisztikai kínálat központi termékeihez kapcsolódik,
- megfelel a fenntartható fejlesztés követelményeinek,
- javítja a foglalkoztatást,
- mások által is hasznosítható modellként szolgál,
- a projektet 50 %-ban a pályázó finanszírozza,
- több vállalkozás közösen valósítja meg.

Az INNOTOUR a volumengazdaságos és szinergiát teremtő projekteket támogatja, melyek hozzájárulnak a strukturális problémák megoldásához, pozitív hatással vannak a látogatószám és a bevételek növelésére, és a turizmustól függő régiókat és ágazatokat segítik. A program indításakor 18 millió CHF állt rendelkezésre az alapban, 1997-2001 között. Az INNOTOUR támogatta a képzést és továbbképzést, a szolgáltatói lánc gyenge szemeinek erősítését. Ez különösen azokban az esetekben volt hasznos, amikor az új termékek vagy folyamatok új, eddig nem elérhető ismereteket igényeltek.

Az INNOTOUR elsősorban a kis- és közepes vállalkozások innovációs kedvét kívánta növelni. 2000-től minden évben egy svájci turisztikai díjat ítélnek oda a legsikeresebb innovációs projekteknek. 2004-ig 133 turisztikai projekt részesült összesen 125 millió CHF támogatásban, a jelen, 2012-2015 közötti időszakra jóváhagyott keretösszeg 20 millió CHF.

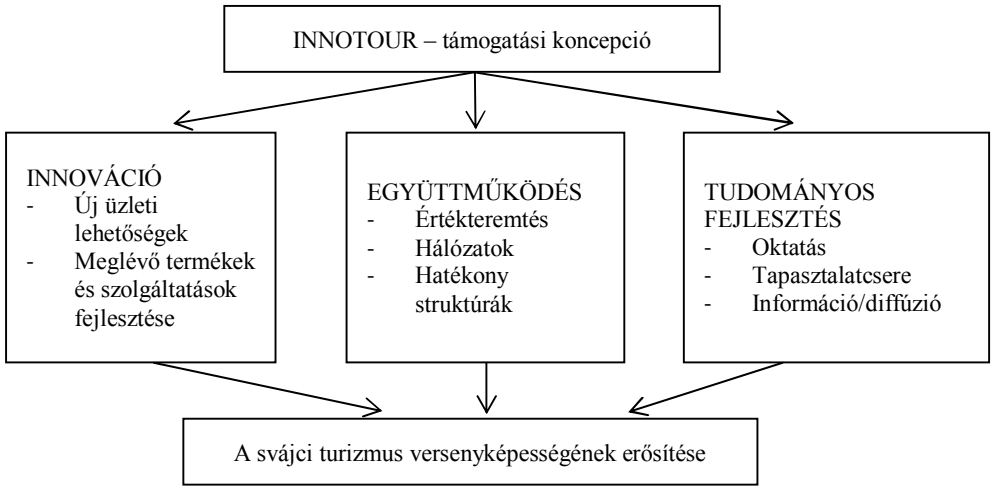

2. ábra: Az INNOTOUR új, 2012-es koncepciója
Forrás: www.inno-tour.ch

A Svájci Kulturális Útvonalak program

Svájcban az 1960-70-es évek nagy közlekedési infrastruktúra fejlesztései kapcsán döbbentek rá arra, hogy a modern építkezésekkel párhuzamosan a régi, hagyományos, eredetileg kereskedelmi, katonai vagy zarándok céllal épített utak (köztük még római korabeliek is) szép lassan az enyészeté lesznek.

A svájci szövetségi kormány a berni egyetem szakértőit, kutatóit kérte fel arra, hogy készítsék el a régi utak leltárát. Interdiszciplináris team alakult, melyben térképészek, geográfusok, történészek, régészek és turisztikai szakemberek is részt vettek. A csoport nem csupán a régi utakat térképezte fel, hanem a hasonló értéket képviselő út menti építményeket (egykori vámházakat, fogadókat, kápolnákat, kereszteket, hidakat) is. 30 ember 20 évi munkájával, 50 millió svájci frank állami befektetéssel készült el 1984 – 2003 között a svájci

történelmi útvonalak leltára (IVS), mely részletesen dokumentálva, térképekkel, leírásokkal, történelmi és tudományos információkkal, kantonokra lebontva tartalmazza e hatalmas örökséget. A feltárás során több módszert is alkalmaztak:

- régi dokumentumok és térképek tanulmányozása,
- történelmi kutatás,
- helyszíni, földrajzi és térképészeti felmérések.

A leltár részét képezte a természeti és kulturális örökség védelméről szóló svájci szövetségi törvénynek. A munka elkészülése után, a feltárt értékeket nemzeti – regionális – helyi védettségi kategóriákba sorolták. A besorolás alapja az adott út közlekedésben betöltött szerepének fontossága, valamint még meglévő, látható elemeinek jelentősége képezte. Néhány megdöbbentő tény:

- a feltárt utak száma: 24 478
- a feltárt utak teljes hossza: 50 248 km
- az összes feltárt kulturális elem száma: 22 662

A leltár eredetileg egy tervezési eszköznek készült. Azonban már a munkálatok közben nyilvánvalóvá vált, hogy a történelmi utak és útvonalak, a vonzó kulturális látnivalók és a páratlan természeti környezet hatalmas potenciált jelent a turizmus fejlesztésére és a regionális fejlesztésekre egyaránt. Így született meg a svájci kulturális utak ötlete…

2003-ban, a leltár elkészülése után, a szakértői csapat együtt maradt, és megalapították a ViaStoria nevű szervezetet, hogy a felhalmozott óriási szakmai tudást tovább hasznosítsák. Munkájuk közé tartozik, többek között, az állami feladatot jelentő, és általuk ellátott további feltárások, védelem, renováció és megfelelő hasznosítás biztosítása. Továbbra is szoros kapcsolatot ápolnak a Berni Egyetem Történettudományi Intézetével, több tudományos kutatásban is közreműködnek.

A *Svájci Kulturális Útvonalak volt az első nagy projektjük*, melynek megvalósítását az INNOTOUR program is támogatta. A Kulturális Útvonalak projekt célkitűzései a következők:

- új turisztikai élmények kínálatának létrehozása a történelmi útvonalakon,
- az akadémiai kutatás eredményeire (IVS) építve út turisztikai csomagok kialakítása,
- regionális és helyi attrakciók bekapcsolása, tipikus helyi mezőgazdasági termékek népszerűsítése, ezáltal hozzáadott érték létrehozása a régiókban.

3. ábra: Az alap 12 "ViaRoutes" útvonal
Forrás: www.kulturwege-schweiz.ch

A projekt alap-elemeként 12 országos jelentőségű útvonal került kialakításra. Mindegyik a svájci kultúra és történelem egy-egy speciális részét mutatja be. Az egyik útvonal az első Európai Kulturális Útvonal, az 1987-ben kialakított, Santiago de Compostelába tartó Szent Jakab zarándokút része is, de van köztük hagyományos sajtkereskedelmi útvonal is, illetve az első, Thomas Cook által 1863-ban Svájba, az Alpokra indított szervezett túra útvonala is. A turisztikai hasznosítással egyben a fenntartás és megóvás, folyamatos karbantartás is biztosított, a tájképi értékéről nem is beszélve. A mezőgazdasági és kézműves termékek bekapcsolása pedig az egyes térségek történelmi hagyományait és kereskedelmi múltját hangsúlyozzák.

A projekt azonban itt nem állt meg. Kiválasztásra került további 300, regionális és helyi jelentőségű útvonal, melyek turisztikai kínálattá fejlesztése jelenleg is folyik, s az elkövetkező néhány év feladata lesz. Ezáltal erősödik a szövetségi állami, regionális és helyi szintű együttműködés, s egy, a teljes országot átfogó hálózat jön létre. Igen fontos kiemelni, hogy minden útvonal esetében létezik egy felelős szervezet, a helyi / regionális kezdeményezések koordinátora és menedzselője, aki a turisztikai kínálat működtetését is végzi. A meglévő 12 országos útvonal mindegyikén lehetséges csomagajánlatokban is foglalni, a gyalogos turisták számára – a közlekedési és természetjáró szövetségekkel szoros együttműködésben – a csomagok szállítása is megoldott.

A Svájci Kulturális Útvonalak projekt megvalósulásával a ViaStoria egy olyan marketing ernyő-szervezetté alakult, mely felelős az országos információs platform (weboldalak) üzemeltetéséért, kiadványok készítéséért, valamint egységes minőségi követelmény rendszer kidolgozásáért és a kandidáló útvonalak minőségi ellenőrzéséért is. Fontos tanácsadó és konzultációs szerepkört is betöltenek, erre egy speciális programot dolgoztak ki, természetvédelmi, mezőgazdasági, turisztikai és nevelési blokkokkal:

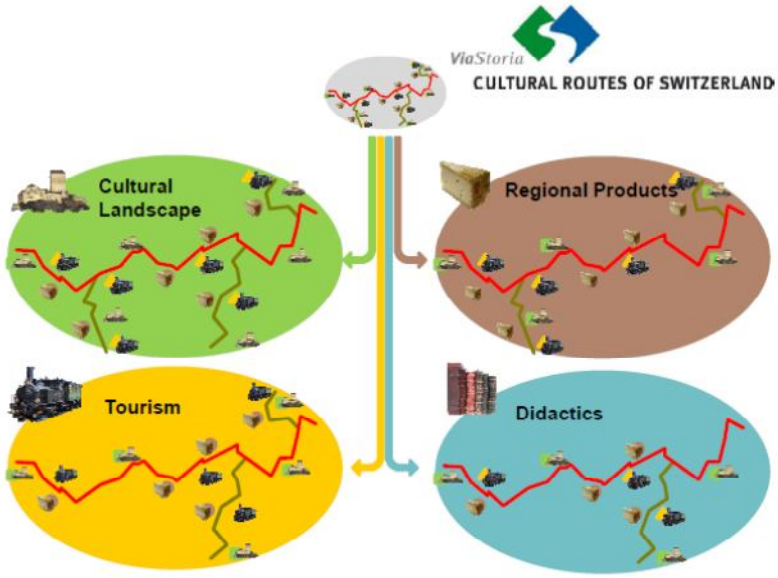

4. ábra: A ToolBox – speciális fejlesztési eszköz
Forrás: Baukasten Kulturwege Schweiz, ViaStoria

A fejlesztési program kulturális utakat működtető szervezetek, helyi önkormányzatok, kis és közepes vállalkozások és klasztereik számára készült. Bár a vállalkozások számára nincsen egységes minőségi követelményrendszer, a Svájci Kulturális Útvonalak program számos kritériumot dolgozott ki, melyek alapján a jelentkezőket szelektálják (kivételt képeznek a helyi,

mezőgazdasági és kézműves termékek, melyeknek rendelkezniük kell a nemzeti Q-védjegy vagy AOC minőségi védjegy valamelyikével).

Valamennyi kulturális útvonal projekt két fő lépésből áll:

1. a desztináció adottságainak és látnivalóinak értékelése, dokumentálás, táblázás, minőségi útmutató készítése, a látogatók tájékoztatása – *Cultural Landscape Program*,
2. turisztikai kínálat kialakítása, foglalható csomagajánlatok kidolgozása – *Tourism Program*.

Amennyiben igény van rá, a program kiegészíthető a másik két elemmel is: a mezőgazdasági, helyi termékek (pl. sajt, szárított húsfélék, gyógyfüvek, stb., valamint kézműves termékek) kínálatával, valamint az oktatási programokkal (pl. erdei iskolák, természeti környezetben tartott iskolai foglalkozások).

A program meghatározott kritériumrendszert alkalmaz a kulturális útvonalak kiválasztásában, és a fejlesztési projektek alatt:

- általános kritériumok:
    - egy vagy több tipikus regionális gyökerekkel rendelkező téma,
    - más útvonalaktól egyértelműen megkülönböztethető,
    - az IVS elemeire épít,
    - beépíti a hivatalos természetjáró túraútvonalakat,
    - integrálja a tömegközlekedést (legalább a kezdő- és végpontok összeköttetésben állnak),
    - használja a szövetségi természeti és műemlékek jegyzékét,
    - megtalálhatók benne a nemzeti vagy regionális örökség-elemek,
    - beépíti a világörökségi helyszíneket,
    - figyelembe veszi a védett területeket (pl. nemzeti parkok, geológiai helyszínek, tájképi értékek),
    - integrálja a kulturális attrakciókat,
    - figyelembe veszi a regionális prioritásokat,
    - beépíti az elszigetelt műemlékeket, történelmi építményeket,
    - helyi és regionális specialitásokat tartalmaz (pl. gasztronómiai örökség).
- természet és kulturális örökség védelmét szolgáló kritériumok:
    - részét képezi a regionális fejlesztési vagy kezelési terveknek,
    - megfelel a régió, annak önkormányzatai és szervezetei érdekeinek,
    - professzionális projekt menedzsmenttel rendelkezik, mely egységes a többi kulturális útvonalhoz képest,
    - rendszeres monitoring tevékenységet folytat a minőségi elvárásoknak való megfelelés érdekében,
    - a teljes projekt folyamat dokumentálásra kerül,
    - minőségi előírásokat fogalmaz meg,
    - részt vesz a program közös marketing tevékenységeiben,
    - részt vesz a közös kommunikációs és hálózati tevékenységekben,
    - megfelelő indikátorokat alkalmaz a fenntarthatóság biztosítására.
- turisztikai program elvárásai:
    - a kínálat a kulturális útvonalra épül,
    - megfelel a minőségi elvárásoknak (a projekt során kerül kidolgozásra),
    - professzionális projekt menedzsmenttel rendelkezik,
    - vállalja az éves minőségellenőrzést és a folyamatos fejlesztési tevékenységeket.

A projekt jelentős bevételeket biztosít az egyes régiók számára. Az egyéni turistákból és a csomagot foglalókból származó bevétel 2010-ben elérte a 13 millió svájci frankot.

A projekt egyértelműen sikertörténet – olyan példát mutat, melyet nemzetközi szinten is követni kell. A ViaStoria ebben is élen jár: jelenleg a Himalájában, Nepál elmaradott, de értékes örökséggel és hagyományokkal rendelkező térségeiben végez hasonló munkát.

Összegzés, tanulságok

A turizmus globális trendjeit tekintve megállapíthatjuk, hogy a tömegturizmussal szemben az egyedi igényeket kielégítő, különleges ajánlatok, az igazi élmények, a hagyományok és az örökség felé fordulás jellemzi a keresletet. Természeti és kulturális örökségünk páratlan adottságokkal ruház fel bennünket – a lehetőségekkel azonban nem tudunk mindig élni.

Magyarországon a tematikus utak kialakítása az utóbbi másfél évtizedre jellemző igazán, az „igazi" kulturális útvonalak száma azonban csekély. Vannak kezdeményezések, de számos elem nem található meg a versenyképes és fenntartható működéshez. Leginkább valamilyen projekt, elérhető támogatás hatására kezdődik a létrehozásuk, a belső indíttatás, közösségi kezdeményezés, hosszútávon működtető szervezet általában hiányzik.

Legszembetűnőbb különbség, a svájci példa alapján, a turisztikai szolgáltatókkal való együttműködés és a működtető, menedzselő szervezet hiánya – épp azok a fő tényezők, melyek a kulturális útvonalak versenyképes működésének alappillérei.

Egyelőre sajnos álom marad egy svájci mintájú rendszer kialakítása Magyarországon, hiszen az alap-intézményrendszer is teljes átalakulásban van, a közigazgatásról nem is beszélve. Nem világosak a feladatok, nincsen olyan turizmus törvény, mely egyértelműen osztaná le a feladatokat, felelősségeket és forrásokat. Központi rendszer és minőségi kritériumok érvényesítéséhez pedig a mindenkori kormányzat támogatása lenne szükséges – politikai beállítottságtól függetlenül, hiszen a kultúra, a természeti és történelmi örökség „pártsemleges" nemzeti érték.

Doktori kutatásom fő iránya az együttműködések vizsgálata. Választ találni arra az egyszerű kérdésre, miért nem megfelelő az együttműködés a magyar turisztikai szolgáltatók között. Ennek megértése, a tényezők feltárása után megoldást szeretnék kínálni egy együttműködési és szervezeti modellben, mely az örökség-alapú kulturális útvonalak fejlődését és versenyképes kínálattá formálását segíthetné elő.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS:
„A tanulmányút a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg."

Irodalomjegyzék

Bolliger, S. ed. (2011): *BAUKASTEN Kulturwege Schweiz, Handbuch für den Aufbau von Kulturwegen, Kurzversion*, ViaStoria, im Auftrag des SECO
Keller, P., Bieger, T. (2005): *Innovation in Tourism – Creating Customer Value*, Editions AIEST, St. Gallen, Switzerland
OECD (2003): *Innovation und Wachstum im Tourismus*, downloaded from http://www.oecd.org
Schumpeter, J.A. (1934): *The Theory of Economic Development*, NY, Oxford University Press
Weiermair, K. (2004): *Product improvement or innovation*: What is the key to success in tourism? OECD (downloaded from: www.oecd.org/dataoecd/55/31 /34267947.pdf)
Weiermair, K. (2006): Prospects for Innovation in Tourism, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, Vol.6. Issue 3-4, 59-72
www.inno-tour.ch
www.viastoria.ch
www.kulturwege-schweiz.ch

ViaStoria – Svájci Kulturális Útvonalak – Projekt és tevékenység összefoglaló

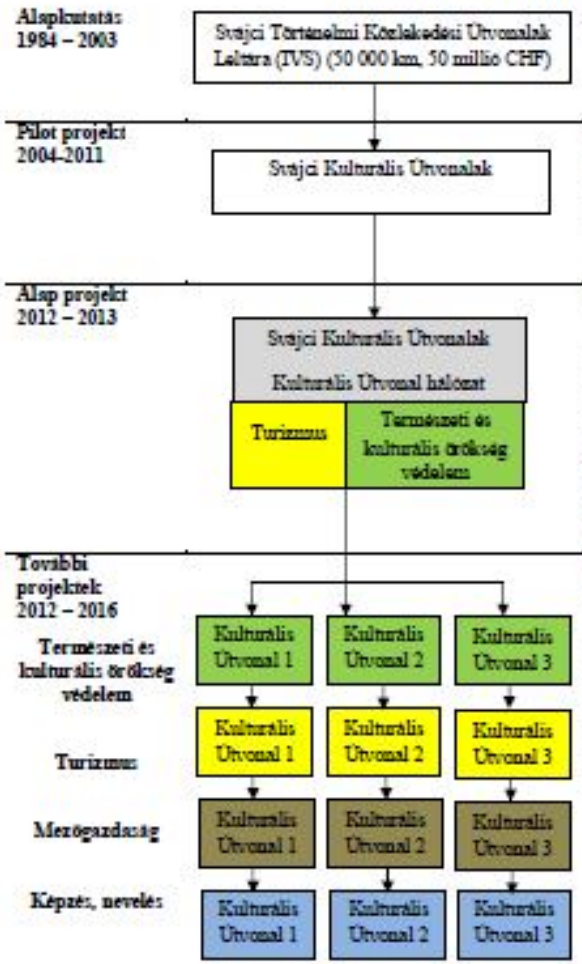

Alapkutatás 1984 – 2003

Termékek:
- IVS adatbázis: ivs-gis.admin.ch
- Dokumentáció, 56 dosszié

Felelős szervezet:
- Szövetségi források
- Kantonok

Kedvezményezettek:
- Szövetségi állam
- Kantonok
- Közösségek
- Nyilvánosság

Pilot projekt 2004-2011

Termékek:
- Weboldal
- Táblarendszer/SchweizMobil
- Kommunikációs anyagok
- Marketing anyagok

Felelős szervezet:
- Schweiz Tourismus
- Schweizer Wanderwege
- Kantonok
- SchweizMobil
- ViaStoria

Kedvezményezettek:
- Turisták
- Szövetségi állam, kantonok, közösségek
- Schweiz Tourismus, desztinációk
- Finanszírozó szervezetek

Alap projekt 2012 – 2013

Turisztikai termékek:
- 300 kulturális útvonal
- 300 tájékoztató anyag
- Térképészeti programok GIS
- Áttekintő térképek (kanton)
- Koordinációs listák
- Adatbázis koncepciók

Természeti és kulturális örökség termékek (kantonok)
Networking
Tool Box további projektekhez

Alap-projekt felelőse:
- ViaStoria

További útvonalak felelőse:
- Közösségek
- Kantonok

Kedvezményezettek:
- Turisták
- Szövetségi állam, kantonok, közösségek
- Schweiz Tourismus, desztinációk
- Finanszírozó szervezetek
- További projektek haszonélvezői

További projektek 2012 – 2016

Termékek:
- Állandó projekt-vezetés
- Fejlesztési koncepció
- Foto-dokumentáció
- Tematikus dossziék
- Weboldal
- Elektronikus kiadványok
- Nyomtatott igazolások
- Turisztikai kínálat
- Kommunikációs anyagok
- Marketing anyagok

További projektek felelőse:
- Közösségek
- Desztinációk
- Szervezetek
- Rhätische Bahn
- Pro Safiental
- IG Kulturweg Albinen
- Parc Chasseral
- Alpgenossenschaft Morgeten

Kedvezményezettek:
- Turisták
- Szövetségi állam, kantonok, közösségek
- Schweiz Tourismus, desztinációk
- Falusi és agroturizmus
- Pedagógusok
- Finanszírozó szervezetek
- További projektek haszonélvezői (desztinációk, nemzeti parkok, közösségek)